

KOLEKTYVINIO ŽEMĖS DARBO IDĖJA P. CVIRKOS „ŽEMĖJE MAITINTOJOJE“

A. RABACIAUSKAITĖ

*Kai be tų ežių, be ženklų gyvensim, ranka
į ranką, širdis į širdį...*

Visuomeninė mintis būdinga visai P. Cvirkos kūrybai. Jau ankstyvuose jo literatūriniuose bandymuose akcentuojami socialiniai reiškiniai, kūrinių personažai charakterizuojami ir grupuojami socialiniu požiūriu, kuris buvo susijęs su rašytojo kilme ir biografija, su betarpišku ano meto tikrovės pažinimu. Matęs savo gimtojo Klangių kaimo valstiečių socialines negeroves, stebėjęs visos buržuazinės Lietuvos gyvenimą, rašytojas sėmėsi savo kūrybai medžiagos iš konkrečių tikrovės faktų, meistriškai juos apibendrindamas.

Bręstant rašytojo talentui ir pasaulėžiūrai, turtėjant kūrinių tematikai bei problematikai, tvirtėjo ir socialinis-idėjinis kūrybos pagrindas, kuris tiesioginę atramą turėjo buržuazinėje tikrovėje.

1930 m. P. Cvirka su savo draugu A. Venclova keliauja po gimtąjį kraštą, ir „tiek ši pirmoji didesnė kelionė po Lietuvą, tiek vėlesnės Petro kelionės, — sako A. Venclova, — davė jam daug medžiagos jo apsakymams ir romanams, ypačiai knygoms „Žemė maitintoja“ ir „Kasdienės istorijos“¹.

Tačiau buržuazinės Lietuvos tikrovės stebėjimas teikė ne tik medžiagos „Žemei maitintojai“. Įsigilinus į vargingųjų valstiečių buitį, jų siekimus ir svajones, kilo taip pat ir pagrindinė romano idėja, mintis apie tai, kad kolektyvinis žemės darbas gali padėti valstiečiams išbristi iš skurdo, slėgusio juos caro Rusijos kaime, kad gyvenimo nepagerino ir buržuazinės Lietuvos žemės reforma.

P. Cvirkos romanas ir buvo novatoriškas tuo, kad rašytojas, iškėlęs kolektyvinio žemės darbo idėją, tiesiogiai motyvuojamą socialine gyvenimo tiesa, pirmasis taip aiškiai ir ryškiai nurodė besiproletarizuojantiems valstiečiams išeitį iš susidariusios padėties, paskatino juos kurti naują gyvenimą. Mintis apie kolektyvinį žemės darbą P. Cvirkos romane yra organiškai susipynusi su kritišku buržuazinės Lietuvos vaizdavimu. Dar daugiau — ji, aiškiai ir betarpiškai suformuluota vos viename antrame ro-

¹ Knyga apie Petrą Cvirką, V., 1949, 160 psl.

mano epizode, yra toji pagrindinė išvada, besiremianti Lietuvos darbo valstiečių buities, jų santykių su naujos kapitalistinės formacijos dvarininkais, buržuazinės vyriausybės žemės ūkio politikos pavaizdavimu. Toji mintis yra pagrindinio romano veikėjo Juro Taručio gyvenimo patirties ir politinio brandimo rezultatas.

* * *

Romaną P. Cvirka rašė tuo metu, kai klasių kova Lietuvoje itin sustiprėjo. Daugelyje miestų ir kaimų buvo kilę revoliucinių veiksmų prieš fašistinį režimą. Smulkiesiems valstiečiams, o taip pat naujakuriams, gavusiems žemės pagal buržuazinę žemės reformą, visiškai išaiškėjo, kad tuometinės vyriausybės politika remia buožes bei dvarininkus ir smukdo vargingąjį valstietį. Išryškėjo ir buožiška buržuazinės žemės reformos esmė.

Tikrai demokratinė P. Cvirkos pasaulėžiūra, kuri formavosi Lietuvos Komunistų partijos ir marksistinės literatūros veikiamą, padėjo jam teisingai suprasti klasinių jėgų grupavimąsi buržuazinėje Lietuvoje. „Nors Cvirka dar tais laikais, — sako A. Sniečkus, — nestoja formaliai į partiją, bet iš esmės jis dirba bolševiko darbą, jis yra nepartinis bolševikas pilnutine to žodžio prasme“².

P. Cvirka žiūrėjo į Lietuvos liaudį, į vargingąjį valstietį, kuris to meto buržuazinių rašytojų buvo vaizduojamas paviršutiniškai, šturkščiau ir iškreiptai, kaip į bręstančią visuomeninę jėgą, privalančią organizuotis ir dalyvauti krašto gyvenime. Kolektyvinio žemės darbo idėjos prielaidos, pagrįstos revoliucine darbo žmonių nuotaika, ryškios jau romano pradžioje, kur autorius trumpai pažymi tą nepasitenkinimą, kuriuo gyveno Lietuvos darbo žmonės 1919—1920 m.

Višinskynės kumečiai ir samdyti darbininkai ne tik ūkvedžio įsakymus pro ausis leido, bet ir visai į laukus nėjo, vildamiesi, kad vis vien dalins greit žemę, iš dvaro nieko nepaliks. Kai Jarmala pabandė darbininkų atsivežti iš kitur, višinskiniai sugadino noragus, ekėčias, supiaustė pakinktus. Besikuriančios valdžios pavyzdžiu kumečiai išsirinko saviškių delegaciją, kuri kalbėjo visų vardu.

Naktimis jaunuomenė dainavo po pat rūmų langais, šeimininkavo parke, nesiprašė gaudė tvenkiniuose žuvį. Jaunimą gaivino grįžusiųjų iš fronto pasakojimai apie revoliuciją. Kalbančių prieš ponus, nepatenkintų būriai didėjo.

Sklypininkai ir mažžemiai, vos išsitenkę savo rėžiuose, neturį nė kur ožkų pasiganyti, veržėsi prie žemės ir krepė žvilgsnį į plačias dvarų dirvas, kurios tiek daug burnų galėjo išmaitinti, aprengti. Padegėliai, karo sunaikintieji, laukė paramos iš didžiųjų valdžios nusavitų girių. Vieniems reikėjo sodyboms atstatyti pinigų, kitiems grūdų, gyvulių³.

Tie vietinio pobūdžio maištavimai, stichiški ir labai riboti, iš tikrųjų turėjo didžiausios politinės reikšmės. Jie rodė, kad Lietuvos buržuazijos pozicijos tuo metu buvo itin silpnos.

² Knyga apie Petrą Cvirką, 40 psl.

³ P. Cvirka. Raštai, 8 t., V., 1949, 34 psl. (toliau visur cit. iš šio P. Cvirkos raštų leidimo).

Spalio revoliucijos laimėjimai, tarybų valdžios kūrimasis Lietuvoje ir revoliucinė darbo žmonių nuotaika gąsdino buržuaziją, vertė ją keisti išnaudojimo formas. Tuo metu Lietuvoje ypač opus buvo žemės klausimas. Po Didžiojo karo daugybė dirbamos žemės dirvonavo. Materialinės mažažemių ir bežemių valstiečių sąlygos buvo nepaprastai sunkios. Lietuvos buržuazija, norėdama atitraukti valstiečius nuo revoliucinės kovos ir panaudoti juos savo reikalams, paskelbė, jog bus dalinama žemė „pirmoje vietoje tiems, kurie savo noru eina į Lietuvos kariuomenę“. Tie apgaulingi pažadai buvo skelbiami per buržuazinę spaudą, susirinkimus, bažnyčią. Nors liaudis jais ir ne per daug žavėjosi, bet dalis vargingųjų valstiečių, neturėjusių žemės, vis tik buvo įtraukta į buržuazijos pinkles ir stojo į baltagvardietišką kariuomenę kovoti prieš tarybinę santvarką. „Ir tik paskelbus šūkį, kad būsiam dalinami dvarai, kad savanoriai gausią žemės ir kad Lietuvoj būsianti įkurta tikrai demokratinė respublika su visomis demokratinėmis laisvėmis ir darbo žmonių lygiomis teisėmis, — tik tada pasisekė jai suvilioti šiek tiek daugiau savanorių“⁴.

Jungtinėmis imperialistų jėgomis nuslopinus tarybų valdžią, Lietuvos buržuazija nesijautė pakankamai saugi, nes revoliucinės nuotaikos liaudyje dar tebevyravo. Todėl „Žemėje maitintojoje“ minimi maištavimai buvo tipiškai Lietuvos kaimui. Tie smulkesni ir stambesni bruzdėjimai privertė buržuaziją kelti žemės reformos klausimą 1920 m. Steigiamajame seime, o po dvejų metų, t. y. 1922. IV. 3, priimti jos įstatymą.

Šiuo įstatymu Lietuvos buržuazija siekė sustiprinti buožių padėtį, sušaldyti kaimo ir miesto dirbančiųjų jėgas. Svarbiausia, ji bijojo tarybų valdžios atkūrimo. Kun. Purickis atvirai prisipažino: „Luominės neapykantos prieš dvarininkus mes neturėjome... dėl to, kad buvo pažadėta radikali žemės reforma, pavyko nugalėti bolševizmą, kuris 1919 m. buvo užėmęs apie $\frac{3}{4}$ visos Lietuvos. Net ir 1920 m., Seimui susirinkus, bolševizmo pavojus buvo didelis. Vidaus saugumo organai tada vertino labai pesimistiškai vidaus padėtį. Taigi žemės reformos šalininkai tvirtina, esą reforma buvo ir politinė ir socialinė būtinybė“⁵.

Ir iš tikrųjų ši žemės reforma buvo kaimo varguomenės vilkaduobė, buožių puolimo prieš kaimo varguomenę įrankis. Dvarininkams, pagal reformos nuostatus, buvo paliekama 80 ha žemės, tame tarpe 25 ha miško, už nusavintą žemę buvo apmokama. Paskelbus reformos įstatymą ir dar prieš tai, dvarininkai įvairiomis machinacijomis didino jiems paliekamos žemės normą. Buvo steigiami vadinamieji „kultūriniai ūkiai“, kurių savininkams leista laikyti iki 200 ir daugiau ha žemės, tuos ūkius rėmė valstybė, suteikdama dvarininkams milžiniškas paskolas. Pavyzdžiui, bankininkui kun. Vailokaičiui valstybės išdas buvo paskolinęs 10 mil. lt. Buržuazinė vyriausybė, atvirai remdama dvarininkus, nesistengė net išlaikyti jiems paliekamą žemės normą. 1929 m., valdant fašistams, paskelbtas žemės reformos pakeitimas — dvarininkams paliekama iki 150 ha žemės.

⁴ J. Paleckis. Tarybų Lietuvos kelias, V., 1947, 8 psl.

⁵ Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis, K., 1930, 114—115 psl.

Patys buržuazijos ideologai ir sociologai turėjo pripažinti, kad žemės reforma yra fiktyvi, o visas juridinis valstybės aparatas priklauso nuo buožių ir dvarininkų. Oficialiai buvo rašoma: „Nors žemės reformos įstatymas buvo paskelbtas, bet nei notarai, nei teismai su tuo faktu nesiskaitė ir gyvenimas ėjo sena vaga. Per eilę metų susidėjo didelis kiekis, Žemės reformos įstatymo atžvilgiu, neteisėtų juridinių aktų, kuriuos naikinant būtų reikėję teismus apversti naujomis bylomis ir sugriauti nusistovėjusius teisinius santykius. Rezultate, kad to viso išvengti, ir pasirodė išvardinti Žemės reformos įstatymo pakeitimai“⁶.

„Gyvenimui einant sena vaga“, naujakuriai patekdavo į dvarininkų ir buožių rankas, būdavo jų išnaudojami kaip ir prieš žemės reformą. Jie beveik negaudavo paramos iš valstybės. Už gautą žemę reikėjo mokėti išperkamuosius mokesčius per 36 metus. Įsikūrimui naujakuriai neturėjo nei inventoriaus, nei gyvulių, nei sėklos. Jie buvo priversti skolintis už labai didelius procentus pinigų arba iš buožių, arba iš dvarininkų. Už procentus reikėdavo skolintojui atidirbti. Tai buvo panašu į dvarininkų ir kumečių santykius.

„Žemės maitintojos“ romane Juro Taručio vidiniai išgyvenimai, abejonės ir svarstymai dažnai persipina su autoriaus kalba ir meniškai apibendrina buržuazinę tikrovę.

Juras galvojo, sukosi ir nesurado būdų nusikratyti dvaru. Pasidarė Jarmalaj mažą skolą, klojimą bestatydamas, ir kasmet ji nemažėjo, o augo. Augo ir nuošimčiai, kuriuos Jarmala braukė, tik atidirbus keletą dienų su žmona jo darže, sode. Dažnai atsitikdavo: savas grūdas byra, šieną lietus pūdo, o pakviestas turi bėgti į dvarą. Neisi — užsitrauksi nemalonę, supyks ponas, ir kitą pavasarį pristigęs sėklos — negausi. (54 psl.)

Spręsdamas buržuazinės žemės reformos klausimą, P. Cvirka parodo, jog ir visa buržuazinė santvarka yra išnaudotojiška. Žemės reformos kritika romane perauga į buržuazinės santvarkos smerkimą. Rašytojas romano vaizdais nuosekliai ir logiškai ryškina kolektyvinio žemės darbo idėją.

P. Cvirka pirmiausia išryškina sunkią ekonominę smulkiųjų valstiečių būklę. Nežiūrint milžiniškų mokesčių, kuriais būdavo apdedami valstiečiai, buržuazinėje Lietuvoje buvo labai brangios pramonės prekės. Per visą buržuazijos valdymo laiką eksportas buvo žymiai mažesnis už importą, ekonominį šalies gyvenimą nulėmdavo užsienio kapitalas. Būdamas ekonomiškai, o tuo pačiu ir politiškai priklausoma nuo imperialistinių valstybių, ypač nuo Vokietijos ir Anglijos, buržuazinė Lietuva turėjo tiek vidaus, tiek užsienio prekybą derinti su jomis.

Imperializmo epochoje mažų kapitalistinių valstybių liaudis kenčia trejopą išnaudojimą. Taip ir Lietuvos valstiečius išnaudojo užsienio monopolinis kapitalas, vietos monopoliniai susivienijimai ir dvarininkai bei buožės. Romane dinamiškais, pilnais įtampos ir dramatiško vaizdais parodomas liaudies sąmonėjimas, savo padėties supratimas.

Juro Taručio ir kitų valstiečių pečiai turėjo atlaikyti visus kainų politikos nenormalumus. Todėl visiškai suprantamas jų pasipiktinimas.

⁶ St. Elsbergas. Lietuvos žemės reforma, K., 1935, 29 psl.

— Viskas, kas iš tavo namų — veltui atiduok, o ko namams prireiks — rieškučiomis pinigą mokėk. (226 psl.)

Valstiečių perkamoji galia ypač sumažėjo fašistinio režimo metais. 1935 m. valstietis už parduotą 1 kg lašinių tegalėjo nupirkti 1,9 kg vinių ar 14 dėžučių degtukų⁷. Valstiečiai buvo priversti atsisakyti nuo būtiniausių reikmenų. Todėl Jūras Tarutis, įtempdamas visas jėgas, dirba, stengiasi ištraukti iš žemės viską, ką ji tik gali duoti, nes „grūdas pinga, valstiečio darbo diena nenupirksi degtukų dėžutės“. Jis amžinai priverstas drebėti „dėl druskos, žibalo svaro“. Apie gerą, pasiturintį gyvenimą galima tik svajoti.

Tačiau kiekvieną pasisekimą ir viltis lydėjo amžinas stygius pačių reikalingiausių ūkyje daiktų, ir iš būsimo savo gyvenimo su gramafonu jis padarė tik pasaką, kad būtų galima valandėlę pasvajoti, pasiguosti. (119 psl.)

Valstiečių depresines nuotaikas, o taip pat jų skurdžią materialinę būklę buvo priversti konstatuoti net buržuaziniai dienraščiai.

1935 m. „Lietuvos žinios“ taip rašė apie Lietuvos ūkio padėtį: „Šių metų pavasarį javų eksportas sustojo, ir javų kainos negirdėtai nukrito. Derlius gausus. „Ūkininkai laukia pirklių ir apie kainas nebekalba. Parduos ir pigiai, jeigu kas pirks“, — rašo iš Šakių rajono. „Nors javai geresni, kaip pernai, bet dėl žemų javų ir gyvulių kainų ūkininkai pinigų neturi ir dėl to jų ūpas prislėgtas“, — sako Vilkaviškio rajono pranešimas. „...Daugiausia ūkininkai pinigus skolina mokesčiams mokėti, o ne ūkiams gerinti“, — sako Raseinių rajono pranešimas.

Dėl ūkininkų sunkios būties sunkėja ir prekybininkų padėtis. „Ūkininkai — sako Šakių rajono pranešimas — vis daugiau ir daugiau reikmenų patys pasigamina, apie pirkimą ir nebegalvoja“. — „Ūkininkai susispaudė, krautuvėse perka kiek galima mažiau ir tik būtiniausius daiktus“, — rašo iš Jurbarko rajono. — „Įpirkimo pajėgumas mažėja, — sako Joniškio rajono pranešimas, — todėl vis mažiau perkama ne pirmo būtinumo prekių. Kavos, arbatos ir pan. prekių visai mažai perkama. Cukraus pirkimas sumažėjo apie 20%, silkų apie 50%, tabokos ir papirosų apie 20% ir t. t.“⁸

Tame pačiame laikraštyje pranešama, kad... „su bekonais pasunkėjo reikalai, kai rinkos susiaurėjo. Kai atsirado didelis bekonų perteklius — prasidėjo varžymai. Mūsų ūkininkas bekonų priėmimo punkte stovėdavo eilė kelias dienas be garantijų, kad jo bekonai bus priimti...“⁹

Kritikuodamas buržuazinę žemės reformą ir visą buržuazinę santvarką, P. Cvirka parodo, kokie yra buržuazinės politikos kaime padariniai. Romane aprašoma masinė valstiečių emigracija, jų nuskurdimas ir varžytynės. Ypač jų gyvenimas pasunkėjo po fašistinio perversmo. Vienas pagrindinių fašizmo viešpatavimo kaime bruožų — tai stambiųjų žemvaldžių įsigalėjimas smulkiųjų valstiečių sąskaita. Tai nesidrovėdami skelbė pa-

⁷ „Komunistas“, 1948, Nr. 9.

⁸ „Lietuvos žinios“, 1935.VIII.30.

⁹ „Lietuvos žinios“, 1935.IX.9.

tys valdantieji buržuazijos sluoksniai. „Lietuvos aidas“ 1929 m. rašė: „Kam valstybė turėtų ir toliau smulkinti žemės ūkius, kam turėtų dalinti ir toliau žemę mažais sklypeliais, kurių nauji savininkai neįstengia išlaikyti“¹⁰.

Iš tikrųjų, buržuazijai valdant, varžytynių skaičius kasmet vis didėjo. 1931 m. šiuo būdu buvo parduota 849 ūkiai, o 1935 — 1021.

Slystant iš po kojų ekonominiam pagrindui, visas kaimo varguomenės gyvenimas pasidarė neužtikrintas. Patys valstiečiai, didžiausio vargo spaudžiami, buvo priversti analizuoti kapitalistinės santvarkos prieštaravimus, ieškoti blogio priežasčių bei išeities kelių iš skurdo ir beperspektyviškumo. Apybraižoje „Mano kaimas“ P. Cvirka 1936 m. rašė: „Jeigu savo skurdu, ekonomine depresija valstietis apnuogintas — vargas jo didelis mokytojas. Geresniam, prasmingesniam gyvenimui troškimai nepalaidoti. Jie veržiasi kartu su liūdesiu ir nusivylimu iš kiekvienų lūpų. Nepaisant didėjančio skurdo, plintančio girtuokliavimo, kaimuose esama sveiko, guvaus, besiorganizuojančio savomis rankomis elemento, kuris trokšta, nežiūrint į nieką, mokslo ir žinojimo“¹¹.

Lietuvos Komunistų partija fašistinio režimo metais ypač suaktyvino savo pagrindinę veiklą. Net ir tolimiausiuose užkampiuose buvo mėtomi kovos lapeliai bei atsišaukimai, kurie turėjo mobilizuoti kovai darbininkus ir darbo valstiečius. 1931 m. LKP CK atsišaukime Gegužės Pirmosios proga buvo rašoma: „Kol bus ant mūsų sprando fašistų valdžia, tol mes nepašalinsime vis augančio išnaudojimo: kovodami dėl savo būvio pagerinimo, privalome kovoti ir prieš fašistų valdžią, prieš išnaudotojų valdžią. Mes turime eiti prie darbininkų ir valstiečių sovietų valdžios, kad kaip ir Sovietų Sąjungoj paimtume savo likimą į savo rankas“¹².

Toji Komunistų partijos veikla minima ir „Žemėje maitintojoje“, bet dėl buržuazinės cenzūros, aišku, negalėjo būti plačiau išryškinta.

Vaizduodamas smulkiųjų valstiečių skurdą ir beteisiškumą, P. Cvirka lygiagrečiai parodo jų susipratimą, sąmonėjimą, pasiryžimą kovoti ir laimėti. Jų kova prasminga, nes jie supranta kovos tikslą ir svarbiausią savo nesėkmių priežastį.

Liaudį P. Cvirka vaizduoja kaip gyvybingą jėgą, ypač pabrėždamas jos vieningumą. „Visas vargšų svietas giminės tarp savęs“, — pasako prasta kaimietė raudotoja, išreiškdamą šitokią dirbančiųjų solidarumo idėją. Dirbančiųjų vienybė ir interesų bendrumas, žinoma, verčia juos galvoti ir apie kolektyvinį žemės darbą.

Klaidinga būtų manyti, kad P. Cvirka vaizdavo tik naujakurių arba tik vieno Juro Taručio nepasisekimus, proletarėjimą ir kovą prieš kapitalistinę santvarką. „Juro nelaimė, — rašė „Tiesa“, — tai tūkstančių naujakurių ir darbo valstiečių nelaimės, kurioms juos pasmerkė kapitalistinė

¹⁰ „Lietuvos aidas“, 1929.VII.24.

¹¹ P. Cvirka. Raštai, 10 t., V., 1952, 102 psl.

¹² J. Žiugžda. Lietuvos kaimo darbo žmonių kova dėl žemės buržuazijos viešpatavimo metais, V., 1952, 80—81 psl.

santvarka¹³. Svarbiausiuose Juro Taručio gyvenimo epizoduose (žemės gavimas, susikirtimas dėl kelio su viršaičiu, pagaliau, varžytynės) dalyvauja visa skriaudžiamųjų valstiečių masė, o kartais, kalbėdamas apie išnaudojimą, P. Cvirka vartoja daugiskaitą, neminėdamas Taručio.

Romano ekspozicijoje P. Cvirka parodo valstiečių viltis ir lūkesčius, laukiant tos gerosios žemės reformos.

Ir apžvelgė kumčiai dvaro žemę, lyg pirmąkart ją pamatė. Ir akys visų juokėsi. Nenorėjo jie paleist Taručio, taip drąsiai kalbančio apie negirdėtą valdžią, Lietuvą, seimą, lygybę. Nežinojo tikėti ar ne. (14 psl.)

Buržuazijos pažadai nukreipia darbo valstiečių mintis nuo kasdienių rūpesčių, nuo vargo ir skurdo, įžiebia viltį, kad prasidės naujas, demokratiniais pradais pagrįstas gyvenimas. „Žemės Reformos įstatymas“, — buvo skelbiama buržuazinės žemės reformos įstatuose, — leidžiamas bežemiems ir mažžemiems žeme aprūpinti, žemės valdymui taip sutvarkyti, kad būtų tinkamos sąlygos žemės ūkiui ir visų pirma smulkiajam ir vidutiniam ūkiui tarpti, ir suvalstybinti tiems žemės turtams, kuriuos valstybė gali tikslingiau naudoti ir saugoti, negu privatiniai asmenys¹⁴.

Žemės reformos įstatymas buvo susijęs su buržuazinės valdžios sąvoka. Romano pradžioje ir parodyta, kad darbo valstiečiai dar nesuprato nei pačios buržuazinės valdžios, nei jos tikslo, nei jos skelbiamų idėjų. „Neaiški vis dar buvo ir ta nepriklausomybė. Dažnas kaip dainos melodija ja persiėmė, bet žodžių nesuprato“. (42 psl.)

Savo romano vaizdais P. Cvirka demaskuoja buržuazinę žemės reformą, išryškina jos antiliaudišką pobūdį, pažymi lietuvių liaudies skepticizmą, valstiečių nepasitikėjimą ponų geradarystėm.

Ne visų širdis pakėlė laisvės ir žemės pažadai. Prastas žmogus, amžius apgaudinėjamas, amžius riečiamas, įprato ponų ragaišiais netikėti. Ir į parceliaciją daugelis žiūrėjo kaip į dvarponių jiems kasamą vilkaduobę. (46 psl.)

— Įsidėmėkit mano žodį: koks jis bebūtų, lenkiškas ar lietuviškas, — ponas vis vien iš apgavystės tunka. (44 psl.)

Ir darbo valstiečiai, plačiosios liaudies masės teisingai abejoja buržuazine santvarka. Visiškai kitaip jos atžvilgiu yra nusiteikęs Tarutis.

Romano pradžioje Tarutis ne tik pasitiki buržuazinės Lietuvos valdžia ir jaučiasi savo padėties, gyvenimo ir laimės šeimininku, bet yra ir visiškai įsitikinęs, jog Lietuva demokratiška, o tuo pačiu ir jis pats dalyvauja valdžioje.

Jis tiki, jog naujos, savos, lietuviškos valdžios įvykdyta žemės reforma iš esmės pakeis jo ir kitų naujakurių gyvenimą. Ši naujoji, nepažįstamoji valdžia yra visiškai skirtinga nuo anksčiau buvusios, nes ji, anot Taručio, demokratiška. Demokratizmą Juras supranta kaip visuotinę lygybę.

— Be jokių karalių Lietuva bus — demokratiška. Suprantate — visi lygūs. (13 psl.)

Vaikystėje Taručiuvi taip pat teko pajusti feodalinės priespaudos liekanų žiaurības, būti fiziškai alinamam ir kankinamam. Todėl visiškai su-

¹³ „Tiesa“, 1950.IV.6.

¹⁴ Žemės reformos įstatymas, K., 1922, 2 psl.

prantamas ir psichologiškai pateisinamas jo susižavėjimas buržuazijos skelbiamais šūkiiais, „visuomenės lygybės ir brolybės principais“, „demokratinėmis laisvėmis ir teisėmis“.

„Lietuva visus laimingais padarys“, „Ir šviesa, ir tiesa mūs žingsnius lydės“, — susižavėjęs nuolat kartoja Tarutis, tikėdamas, kad štai pirmą kartą išnyko skirtumas, kuris toks akivaizdus, toks neslepiamas buvo jo vaikystėje.

Visuomeniniam darbui Tarutis atsiduoda be jokių išskaičiavimų, visiškai nesitikėdamas jokio užmokesčio ar pelno, bet manydamas, kad jam, kaip pilnateisiui piliečiui, būtina yra aktyviai dalyvauti naujai kuriamame visuomeniniame gyvenime. Ir vėl ne tik vien žemės sau, bet ir įmanomesnio gyvenimo kitiems nori Tarutis, kada atsikerta jį nuo visuomeninio darbo atkalbinėjančiai Monikai:

Tu vis, Monikut, manai, kad tebėra caras. Jei taip, kaip tu, būtų Lietuva sėdėjusi, tik nesikišk, neljšk, tik Vajezau Marija, — ir šiandien mus ponai į šunis mainytų! Tegul pabando žemės neduot, mes tuojau — revoliucija. (39 psl.)

O gavęs žemės, jis dalijimo komisijai išdrožia prakalbą, kurioje taip pat akcentuoja ne vien tik savo, bet visų vargingųjų valstiečių dėkingumą ir vaišingumą. Gautoji žemė jam teisėtas atpildas už kovas.

Dabar, kai mes iškovojoje laisvę ir nepriklausomybę, — kitaip gyvensim. Šita žemė mūsų. Gerbiamą komisiją prašom atvažiuoti į svečius po ketverių, penkerių metų, kai siūbuos mūs derliai. Gal ne taip gardžiai mes pamylėsime kaip dvare, betgi pamylėsime iš širdies. (48 psl.)

Šitoks Juro Taručio, valstiečio, smulkaus savininko, nusiteikimas yra tipiškas, nes, kaip pažymi Leninas, kapitalizmo epochoje „...objektyviosios sąlygos iškėlė į pirmą eilę klausimą dėl pagrindinių valstietijos gyvenimo sąlygų pakeitimo, dėl senosios viduramžinės žemėvaldos sulaužymo, dėl „žemės išvalymo“ kapitalizmui, *objektyviosios sąlygos iškėlė į daugiau ar mažiau savarankiško istorinio veikimo areną valstiečių mases*¹⁵ (pabraukta mūsų — A. R.).

Tarutis, tik grįžęs iš „nepriklausomybės“ kovų, tučtuojau įsijungia į visuomeninį gyvenimą. Jis nepraleidžia partinių mitingų, vėliau stoja į šaulių sąjungą, nuoširdžiai tiki valstiečių liaudininkų partija.

Taručio svajonės ir iliuzijos atvaizduotos tiek dinamiškai, jog tikrasis jo gyvenimas yra tarsi antrame plane, neryškiai pastebimas. Autorius atsargiai ir labai saikingai retkarčiais primena jo neturtą: Taručio kišenė neleido per daug linksintis vestuvių metu, naujo gyvenimo pradžiai Jarmala padovanoja jam ožką ir t. t. Tai iš pirmo žvilgsnio atrodo menkutės smulkmerios, kurios visai neužtemdo džiugaus Taručio svajonių paveikslas. Žemės dalijimo metu jis nešiojasi sūnų, atminimui laiko kastuvą, kuriuo buvo sukastas pirmasis ežiaženklis. Tarutis svajoja apie puikų sodą prie savo namų, apie siūbuojančius javų laukus, apie mokslą, kurį baigs jo vaikai.

¹⁵ V. I. Leninas. Raštai, 16 t., 293 psl.

Jo svajonėms, įsitikinimams ir visai pasaulėžiūrai pasipriešina skeptiškas bevardis knygos herojus — liaudis.

Nori žinot — gyvenimą. Pinigas, turtas, tas nesotumas viską daro. Dėl jo žvėrimis žmonės išeina. Juk visi nuogi gimėme, tegul vieną motina šilku, kitą skarmalu šluostė, o lygūs nesame. Laimingi nesame, Juruk, vedlug to, kad žemę sklypeliais piaustom, o negyvenam ant visos... ant komunos. (59 psl.)

P. Cvirka tuos naujos idėjos žodžius pasakė seno žmogaus lūpomis. Senis, gyvenimo vėtytas ir mėtytas, pergaltvoja visus Taručio svaičiojimus ir teisingai į juos atsako.

Kolektyvinio žemės darbo idėja bevardžio herojaus lūpose yra pirmasis prieštaravimas tariamajai buržuazinės žemės reformos teikiamai lygbei ir laimei, kuria taip tiki Tarutis.

Idėjiniu ir kompoziciniu atžvilgiu labai svarbus yra šeštasis romano skyrius, vaizduojąs Taručių porą Kaune. Vos tik ten atvažiavęs Tarutis jaučiasi prieš žmoną aiškintoju ir vadovu, o retkarčiais beveik šeimininku.

Juras su tokiu malonumu sakė: mūsų seimas, mūsų policininkas, mūsų bankai. Kiekvieną galėjo jis lietuviškai užkalbinti, ir niekas jo nepastums, niekas nenutrauks nuo galvos kepurės. (70 psl.)

Tačiau tai tik pirmas išviršinis įspūdis. Visa buržuazinės sostinės esmė išryškėja tuomet, kai Taručiams tenka ilgėliau pabūti mieste ir suprasti, kad jie neturi pakankamai pinigų tam, kad galėtų čia jaustis visiškais šeimininkais.

Kur tik žengi, ten moki, — akių dūmimas. Ir tie daktarai, ir viskas — tik apiplėšt vargšą. Verčiau nei eiti, nei matyti. (78 psl.)

Tuos žodžius pasako Monika, kuri, vos tik įžengusi į miestą, instinktyviai suvokė jo išnaudotojišką pobūdį.

Jau šis epizodas rodo, kaip puikiai romane sujungti buitiniai ir socialiniai vaizdai. P. Cvirka mokamai ir meniškai panaudoja kontrastą socialiniams prieštaravimams atskleisti. Juos rašytojas išryškina per siužetą, per dviejų priešingų klasių atstovų susidūrimus. Tarutis idėjiškai susiformuoja ir subręsta, stebėdamas gyvenimo faktus, analizuodamas buržuazinės tikrovės prieštaravimus, skaudžiai pajusdamas ne vien tik savo, bet ir visų vargingųjų valstiečių nelaimes. Vienas svarbiausių „Žemės maitintojos“ struktūrinių savumų yra tas, jog teigiamo herojaus psichika, jo dvasinis brendimas yra daugelio romano epizodų jungtis. Emigracija, gaisras dvare ir kiti vaizdai reikalingi Taručio charakteriui paaiškinti bei paryškinti. Buržuazinės tikrovės kritika yra tiesiogiai susieta su teigiamo herojaus reagavimu į vykstančius reiškinius.

Gyvenimo tikrovė romane dažnai vaizduojama taip, kaip ją supranta Juras Tarutis ir jo žmona Monika, todėl ir imami tokie visuomeniniai reiškiniai, kurie tuo metu buvo būdingi buržuazinės Lietuvos kaimui, kurie vienaip ar kitaip kreipė smulkiųjų valstiečių mintis, padarė juos įžvalgesnius, suformavo jų charakterį. Daugelis romano vaizdų kaip tik ir turi svarbiausių veikėjų charakterio atspalvį. Ir tokia meninė išraiška atkurti tikrovei yra tinkama, nes, pasak Černyševskio, „...dvasią, kryptį, koloritą

žmogaus gyvenimui suteikia paties žmogaus charakteris; nuo žmogaus nepriklauso gyvenimo įvykiai, bet šitų įvykių dvasia priklauso nuo jo charakterio¹⁶ (pabraukta mūsų — A. R.).

Ryškiausiai tai atsiskleidžia, vaizduojant emigraciją. Ji akivaizdžiausiai Jurui parodė, koks jis buvo svajotojas, kaip ryškiai kertasi jo gražūs sumanymai, svajonės ir kalbos su tikrove. Dvasinė Juro Taručio įtampa, svyravimai jaučiasi visam emigracijos aprašyme, kuris, be to, dar nuspalvintas graudžiu liūdesiu, lyg laidotuvių giesmė girdisi atsisveikinimo žodžiuose ir skurdžioj muzikoj. Tarutis, kaimynams emigruojant, blaškosi. svyruoja, nerimsta ir abejoja. Juk ir jis norėjo žemę perleisti Jarmalai, juk ir jis jau nebepajėgia išsiversti, visiškai negali sudurti galo su galu, o, be to, tiek socialine, tiek asmenine savo padėtimi jaučiasi labai artimas išvažiuojantiems.

Tarutis nesurado žodžių draugams, kaimynams, taip jam buvo sunku, taip slėgė krūtinę, lyg jis būtų buvęs dingstančių gyvų vardų ir šeimų kaltininkas. Juk jis juos visus ne kartą sunkią valandą guodė, kad ateis ir kumečiams geresnis laikas. (135—136 psl.)

Visuomeninis blogis ir nelaimė emigracijos epizode tiesiogiai susilieja su asmeniniu Juro Taručio gyvenimu, visom jo svajonėm ir viltim. P. Cvirka tai aprašė santūriai ir saikingai, taip, kad iš karto nekrenta į akis tas būtinas vaizdo ir teigiamo herojaus santykis. Todėl, gal būt, kai kurie „Žemės maitintojos“ kritikai bei recenzentai ir laikė emigracijos epizodą atsietiniu, nedaug ką teįnešančiu į romano tematiką ir problematiką.

O iš tikrųjų „Žemės maitintojos“ personažai yra tipiškai tuo, kad per svarbiausią herojų Jurą Tarutį parodomai kapitalistinės santvarkos prieštaravimai ir atskleidžiama, kaip, tų prieštaravimų veikiama, auga, bręsta ir tvirtėja liaudies masės, siekdamos kitos socialinės santvarkos, kaip pačiose liaudies gelmėse bręsta mintis, kad gyvenimą reikia tvarkyti iš esmės kitais pagrindais, kaip vis nauji ir nauji nusivylimai, nepabaigiamos nesėkmės ne tiktai leidžia teisingai perprasti kapitalistinės santvarkos esmę, bet ir suvokti vienintelį galimą geresnio gyvenimo laidą — kolektyvinį žemės darbą socialistinėje santvarkoje.

Tarutis surado savy jėgų atsispirti emigracijos bangai. Jis išdidus, tvirtavalis, ištvėrimingas, stiprus dvasiškai ir fiziškai: negailėdamas darbo, su dideliu vargu ir užsispyrimu stengiasi įsitvirtinti gautoje žemėje. Kova dėl žemės maitintojos, dėl įmanomesnių sąlygų prasideda nuo pirmos savarankiškos gyvenimo dienos. Paneigęs tradicinius kaimo prietarus, nepaisydamas merginos neturto, Tarutis veda Moniką ir iš karto prieš skaitytojo akis atsistoja kaip žmogus su savo vidiniais įsitikinimais, tikrai sąmoningas. Iš karto jis tyliai ir nenumaldomai kovoja su materialiniu skurdu. Įtempęs visas jėgas, jis stotasi sau gūžtą iš sulūžusio dvaro pasta-to. (Ši detalė padeda įprasminti idėjinį tematinį romano turinį.)

Tačiau nei darbas, nei puikios svajonės realybės paveiktį negalí. Tarutis nori būti nepriklausomas žmogus, lygiavertis su kitais pilietis. Ir la-

¹⁶ N. Černyševskis. Estetika, V., 1953, 69 psl.

bai dažnai jam tenka pajusti, kaip ekonominis skurdas pažeidžia jo žmogiškąją vertę. Sunki ir kartais nepakeliama darosi jam priklausomybė nuo Jarmalos, bet jis tyliai kenčia, nemėgsta nei skųstis, nei dejuoti, ir tik sūnaus žuvimas jam visiškai atveria akis.

Kulminacinis pakilimas ir didžiausia romano įtampa yra 16 skyriuje, kuris savo meniškumu ir įtaigumu gali prilygti pačių didžiausių meistrų kūrybai. P. Cvirka aprašo Kaziuko susižeidimą ir mirtį. Per Taručio ir Jarmalos susidūrimą išryškėja dviejų klasių santykiai. Jų prieštaravimų ryškumas atskleidžiamas per puikiai psichologiškai motyvuotus epizodus.

Romano konfliktas, kuris iš pagrindų išryškina Taručio charakterį, yra tipiškas, konkrečiai istoriškas ir pagrįstas. Taručio ir Jarmalos santykiai nėra vien tik asmeniniai dviejų žmonių santykiai: per juos atskleidžiama gyvenamojo meto tendencijos, kapitalizmo vystymosi perspektyvos, jo pereinamas pobūdis. Juo labiau Tarutis yra skriaudžiamas, juo daugiau jis įsigilina į visuomeninių santykių esmę, tuo daugiau stiprėja jo kovingumas. Jis supranta, kad ne vien Jarmala, bet visa buržuazinė Lietuva yra jo priešas.

„Va, padėką iš ministerių gavau — jau mane iš namų gena. Tai tau laisva ir broliška Lietuva!“ (218 psl.). Todėl Tarutis ir nekeršija Jarmalai už sūnų, nepadega jo namų, nes puikiai supranta, kad vien tik asmeniška kova nesėkminga, kad santvarkai pakeisti reikia sutelktinių jėgų.

Praeina beveik 15 metų, kol Tarutis visiškai politiškai subręsta. Buržuazinė santvarka palaipsniui sugriauna visas jo iliuzijas, ir kovingas Juro nusistatymas jos atžvilgiu tolydžio stiprėja.

Varžytynių metu Tarutis pasirodo kaip kovotojas ne vien tik už savo turtą. Jo dabar jis jau nebeturi. Tarutis proletarizavosi, ir buržuazinėje santvarkoje jam nebėra ko netekti.

Daugiau Juras nieko nepasakė. Jo galva pasviro, pečiai sujudėjo, bet jis neverkė. Kai vėl jis pakėlė akis, jose spindėjo pasiryžimas ir grėsmė. (233 psl.)

Ne vien tik Taručio, bet ir visų mažžemių valstiečių kova yra prasminga, nes jie supranta svarbiausią savo nesėkmių priežastį — buržuazinę santvarką, kurios išnaudotojiško pobūdžio jokios reformos negali pri dengti.

Pagaliau po varžytynių paskelbimo Tarutis pilnu pagiežos ir nuoskaudos tonu apibendrina vargingųjų valstiečių padėtį buržuazinėje Lietuvoje:

— Antai skaitau laikraščiuose: kaimietis — šalies kraujas, kaimietis — visų duona ir maitintojas. Geras kraujas, manau, — visą jį iščiulpiate. Velniams tokį gyvenimą ir tokią valdžią! (226 psl.)

Tai nėra kokie nors jaunuoliški, deklaratyvūs, vieno įspūdžio sukelti žodžiai. Juras Tarutis jais reiškė ne instinktyvų ir stichišką protestą, bet apgalvotą, perkentėtą ir perjaustą pasipiktinimą.

Teigiamojo herojaus protestas šiuo atveju yra tipiškas visos lietuvių liaudies protestas, nes nors Juro Taručio asmuo parodomas gana siauroje

aplinkoje, bet jo gyvenimo sąlygos yra būdingos buržuazinei santvarkai, ir tuo būdu pats Taručio asmuo įgyja plačios apibendrinančios reikšmės.

Juro Taručio persiorientavimas parodytas kartu su besikeičiančiu gyvenimu. Tiktai tada, kai Tarutis supranta ir įsisąmonina buržuazinės santvarkos esmę, jis gali aktyviai veikti visuomeninį gyvenimą, gali tapti sektinu pavyzdžiu, orientuojančiu ir pamokančiu kitus.

Tarutis skelbia naujos, socialistinės santvarkos idėją. Jis prisimena kadaise girdėtus žodžius, jog laimė galima tik komunoje. Remdamasis visa savo sunkaus ir skurdaus gyvenimo patirtimi, jis apibendrina:

...Negerai dirvas pasidalinome... Išdalino žemes, susodino plikus — kas sau — ir paliko likimo valiai. Išsklaidė mūs jėgą, išblaškė kaip avių bandą, o paskum kaip vilkai ir ėmė mus gaudyti pavieniui. O nereikėjo skirstytis į gabalėlius. Kai be tų ežių, be ženklų gyvensim, ranka į ranką, širdis į širdį... supranti, komunoje, tada... ot! (223 psl.)

Juro Taručio sąmonėjimas pasibaigė. Laisvas nuo bet kokių iliuzijų apie buržuazinės santvarkos pagerinimą, jis įsijungia į 1935 m. suvalkiečių streiką, bet tai nėra galutinis jo tikslas, tai tik logiška romano pabaiga — Tarutis lieka kovotojas už visišką kapitalistinės santvarkos panaikinimą.

Kolektyvinio žemės darbo idėja, kuri romano pradžioje buvo tik paminėta, pabaigoj įprasmina visą jo problematiką ir tematiką. Ji nuosekliai plaukia iš romano vaizdų ir siužeto. Svarbiausias kūrinio veikėjas Juras Tarutis, perėjęs ištisą gyvenimo mokyklą, tampa kovotoju dėl tos idėjos įgyvendinimo.

P. Cvirkos romanas „Žemė maitintoja“ novatoriškas lietuvių literatūroje savo idėjiniu tematinio sprendimu. Kolektyvinio žemės darbo idėja yra tiesioginė išvada, apibendrinanti ir buržuazinio kaimo, ir visos buržuazinės Lietuvos kritiką. Keldamas naują socialinę problemą, P. Cvirka moka šalutines mintis pajungti pagrindinei, suderinti romano komponentus į darnią visumą. Kiekvienas rašytojo sukurtas vaizdas, dialogas, meninė detalė yra idėjiniu atžvilgiu kryptingi. Neišsemiama turtingas yra teminis romano audinys ir labai didelė jo pažintinė reikšmė.

Visiškai atsisakęs išorinių efektų, iki minimumo sumažinęs siužeto ir intrigos vaidmenį, P. Cvirka per paprastą buitines vaizdą sugeba išsamiai sociališkai apibendrinti. Pažintinė romano reikšmė apsprendžia tuo būdu ir jo auklėjamąją vertę. Vaizdingas neįmanomai sunkaus besiproletarizuojančio valstiečių gyvenimo atspindėjimas romane vertė ieškoti jų vargo kaltininkų ir kovoti prieš juos. Šiandien „Žemė maitintoja“ yra ne tiktai meninis buržuazinės tikrovės dokumentas, bet ir reikšmingas naujas lietuvių literatūros žodis. P. Cvirka, tęsdamas didžiųjų lietuvių rašytojų realistų demokratines tradicijas, nepasitenkino vien moralinio liaudies grožio teigimu, bet atvėrė naujas jos vaizdavimo perspektyvas, parodydamas ją kaip teigiamą, tvirtą ir ateitį turinčią visuomeninę jėgą.

ИДЕЯ КОЛЛЕКТИВНОГО ТРУДА В РОМАНЕ П. ЦВИРКИ «ЗЕМЛЯ КОРМИЛИЦА»

А. РАБАЧАУСКАЙТЕ

Резюме

В статье указано, что роман «Земля кормилица» является новаторским в литовской литературе своим идейно-тематическим решением.

Изображая буржуазную литовскую деревню, П. Цvirка вскрывает основные ее социальные противоречия, критикует не только буржуазную земельную реформу, но и всю сущность капиталистического строя.

Настоящая жизнь в романе изображается так, как ее понимает Юрас Тарутис и другие крестьяне бедняки, переходящие в ряды пролетариата.

П. Цvirка совершенно по-новому решает проблему положительного героя, на первое место выдвигая политическую зрелость, рост его сознательности. Юрас Тарутис, испытавший на себе бедствия жизни, провозглашает идею коллективного труда, становится борцом за ее осуществление. Идея коллективного труда в романе показана как неизбежная необходимость исторического процесса. Это и является новым словом в литовской литературе.

Идейный пафос романа — это не только критика буржуазного строя, но и пропаганда нового социального строя, которая и определяет познавательное и мобилизующее-воспитательное значение.
